

УДК 721.011.8

Т.М. Клименюк

АРХІТЕКТУРНА ОСВІТА У ЛЬВІВСЬКІЙ ПОЛІТЕХНІЦІ© *Клименюк Т.М., 2001***Розглянуто деякі особливості педагогічної діяльності викладачів Львівської політехніки.****Pedagogical activity and traditions of Lviv Architectural School.**

Характерними для архітектури і будівництва сьогодні, на жаль, стають не нові споруди і пам'ятники, а процес знищення та спотворення історично-архітектурного середовища. Провина архітекторів не тільки в надмірному потуранні смакам невибагливих замовників, але і у професійній некомпетентності.

Тому актуальним є створення культурно-освітніх програм, які б розвивали у студентів правильне теоритично обгрунтоване відношення до історичної архітектурно-художньої спадщини, вивчення художніх закономірностей побудови архітектурних форм і творчих методів майстрів минулого. Одним з шляхів досягнення цієї мети є виконання навчально-дослідних робіт з курсу “Історія архітектури і містобудування”, навчально-проектних робіт з курсу “Архітектурне проектування” і робіт з мистецтвознавчого та архітектурного аналізу в межах вивчення курсу “Об’ємно-просторова композиція”. Саме тому ми звернулися до досвіду викладання у львівській архітектурній школі, розглядаючи його як важливий ресурс розвитку.

На початку XIX ст. архітектурна студія університету поступово перетворюється в повнооб’ємну архітектурну школу, в якій вивчали архітектуру на основі уважів і книг, використовували моделі класичних архітектурних форм, конструктивних рішень, зразки будівельних матеріалів, виконували архітектурні обміри, вивчали принципи проектування фортифікаційних споруд. Викладання архітектурних предметів пов’язувалось з вивченням технічних та фізико-математичних дисциплін, геодезії, топографії і астрономії.

Новий етап у розвитку Львівської вищої архітектурної школи настав у 1844 р., після відкриття Технічної академії на базі Реально-торгової академії (до 1835 р. вона називалась Львівська реальна школа) і групи кафедр Львівського університету. Розвитком архітектурної школи у Львівській Технічній академії керували проф. Юрій Бескиба, Кароль Гунгліндер, Іван Габріелі, Едмунд Стікс, Йосиф Егерманн та ін.[1].

Суттєві зміни відбулись в діяльності львівської архітектурної школи у 70-і роки XIX ст., пов’язані з реорганізацією Технічної академії, яку 18 жовтня 1877 р. перейменували у Політехнічну школу [2].

Ретельна організація професійної підготовки спеціалістів сприяла підвищенню якості архітектури міста. На зламі століть розвивались паралельно різноманітні архітектурні напрямки: історизм і еkleктика, модерн і раціоналістичні течії.

Проф. Ю. Захарієвич став провідним архітектором періоду еkleктики, а також одним з творців львівської архітектурної школи. В основі його педагогічної діяльності лежать класичні традиції. В навчальних програмах того часу важливе місце відводилось формуванню нових завдань та вдосконаленню методико-практичного забезпечення. Радою професорів було запропоновано утворити інститут вивчення польської архітектури при кафедрі історії архітектури, тому що не вистачало фотографій, рисунків з зображеннями

важливих та типових пам'яток польської архітектури [3]. Саме проф. Ю. Захарієвич запропонував додати до списку споруд і кращі зразки української архітектури [4].

Кафедру історії архітектури почав створювати проф. Ю. Захарієвич, пізніше Е. Ковач, Я. Зубрицький і М. Осінський, які намагались передати учням свої знання і любов до архітектури.

Вже на першому і другому роках навчання викладачі разом зі студентами проводили наукові дослідження архітектури Львова і регіона. Робота ця фіксувалася фотографіями, рисунками і обмірними кресленнями. Для збирання матеріалів відправлялися невеликі експедиції. Окрім об'ємно-просторового рішення споруд, дослідників цікавили їх конструкції і будівельні матеріали.

Так, під керівництвом Ю. Захарієвича та його асистента М. Пілецького у 1880-1885 рр. були проведені обмірні практики у Львові, Дрогобичі, Роздолі. Зібраний матеріал: обмірні креслення, фотографії, рисунки були систематизовані, і результатом цієї роботи став альбом "Zabytki sztuki w Polsce", виданий у Львові в 1885 р. [5].

В період 1885 / 6–1898 / 9 н.р. на відділі будівництва проф. Ю. Захарієвич викладає такі дисципліни:

1. Будівництво II (з 1898 р. – архітектура; щотижня 3 години лекцій і 20 годин рисунку в зимовому півріччі, а з 1897 / 8 н.р. в обох півріччях), курс охоплює вивчення історії архітектури від часів грецьких і римських до найновіших на підставі будівель суспільних, архітектури житлових будинків і рисунки, композиції по змісту лекцій.

2. Архітектурні форми (щотижня 2 години лекцій і 6 годин практичних занять в обох півріччях), курс вивчає вплив матеріалу на форму, красу, стиль і гармонію архітектурного твору. Типи орнаментики єгипетської і асирійської, стилі грецькі і римські. Мистецтво старохристиянське і візантійське. Стилі магометанські. Форми мистецтва романського і готичного. Стилі відродження цих мистецтв в новий час. По змісту тих лекцій студенти виконують рисунки і проекти.

3. Архітектура залізничних колій (щотижня 2 години лекцій і 4 години рисунку в півріччі літньому), курс вивчає призначення колійових станцій, способи їх заложення і поділ на категорії; будинки станційні.

4. Архітектурна композиція (щотижня 24 години рисунку в обох півріччях), охоплює опрацювання архітектури костьолів, фотографування стародавніх споруд.

Вищевказана кількість навчальних годин свідчить про велике щотижневе навантаження Юліана Захарієвича [6].

У цей період на відділі будівництва читається і курс історії архітектури: з 1886 р. його веде доцент Міхаль Ковальчук (щотижня 2 години лекцій в півріччі зимовому, а з 1887 / 88 н.р. в обох півріччях), а з 1893 р. інженер Францішек Сковрон.

Накопичення різних даних з архітектурних об'єктів сприяло створенню капітальних навчальних фондів, на базі яких було задумано створити у Школі політехнічній музей архітектури. У 1898 / 99 н.р. керував Музеєм будівництва II (Архітектура) проф. Юліан Захарієвич, а асистував Альфред Захарієвич [7].

Збірки музею і літніх експедицій використовувались на кафедрі загального будівництва (з 1909 р. керує проф. доктор Обмінський). При проектуванні власних об'єктів вчили застосовувати традиційні будівельні і облицювальні матеріали, а також сміливіше експериментувати з новими штучно створеними, вивчати технологію і економіку будівництва.

Велику увагу приділяли таким предметам, як нарисна геометрія, механіка, математика. Добрі знання з цих предметів сприяли поліпшенню якості підготовки

спеціалістів. В 1870 р. була створена самостійна кафедра нарисної геометрії, яку в 1911 р. очолив К. Бартел.

В 1921 р. Політехнічна школа Львова була перейменована у Львівську політехніку і в ній організовано архітектурне відділення, яке мало вісім спеціальних кафедр: нарисної геометрії, загального будівництва, статички, рисунка, історії архітектури, архітектури I, архітектури II, громадського будівництва, а також моделювальні майстерні і фотолабораторію. Ця подія сприяла розвитку архітектурної школи в регіоні.

Найбільша кількість навчальних годин після інженерних предметів (1923 / 4 н.р. – 1854 години; 1938 / 9 н.р. – 1080 годин) виділялася викладачами архітектурного відділення на художні дисципліни (1923 / 4 н.р. – 1618 годин; 1938 / 9 н.р. – 1562 години) [8].

Треба зауважити, що, досліджуючи архітектурні об'єкти, студенти самостійно вміли їх сфотографувати, тому що мистецтву фотографії вони вчилися у спеціальній фотолабораторії, яку створив в 1920-1921 рр. докт. Х. Миколаш.

Отже, студенти вже наприкінці першого року навчання добре володіли художньо-графічними і фотографічними прийомами зображення. Це давало їм змогу вільно і ясно відображати власні ідеї при навчанні архітектурному проектуванню на кафедрах архітектури I (створена Ю. Захарієвичем в 1871 р., далі її очолювали: 1910 р. – Е. Ковач, 1914 р. – О. Сосновський, 1920 р. – В. Минкевич, 1931 р. – І. Багенський) і архітектури II (створена в 1912 р. при реорганізації кафедр, першим керівником був професор Шишко-Богущ, з 1920 р. – В. Климчак).

Викладачі кафедри архітектури I вели архітектурне проектування у студентів на II і III курсах. Вони викладали способи проектування сучасного житлового будинку і його історичний розвиток, екстер'єр, інтер'єр, меблі, архітектурні деталі, залежність від оточення. Завідувач кафедрою І. Багенський читав курс "Історія основ архітектури". Для закріплення лекційного матеріалу студентам необхідно було під час консультацій і вдома виконати обов'язкову роботу – точні копії планів, розрізів, фасадів архітектурних пам'яток, про які йшлося на лекціях. І. Багенський вважав збирання такого матеріалу корисним для студентів. Він говорив студентам: "Потрібно виховати в себе душу і мозок архітектора. Досягнути цього можна за допомогою вивчення світової архітектурної спадщини і спадщини предків. Архітектура не може відірватися від життя і від минулого свого народу. Життя – це сьогоднішнє, минуле і майбутнє. Минуле нас вчить. Ми побачимо, як архітектура відбивала всі прояви життя народу. Будуть це дерев'яні храми, з яких пішли шатрові церкви, будуть це храми середньовіччя, які вражають нас своєю красою і глибокою думкою, всюди ми побачимо відбиття душі народу і його ідеалів. Кожна епоха успадковує відомий культурний капітал попередньої епохи, часто використовує вмільо і глибоко" [10].

Програма лекцій на III курсі збігалася з програмою на II курсі, але предмет подавався ширше. Студенти, які зуміли підтвердити успішні знання, отриманні на кафедрі архітектури I, допускались до навчання на кафедрі архітектури II. Метою кафедри архітектури II було дати студентам архітектурного відділення четвертого року навчання знання в галузі архітектурного проектування монументальних споруд.

Викладачі кафедр архітектури I і архітектури II вважали, що архітектурне проектування повинно займати головне місце серед дисциплін архітектурної спеціальності, бути ядром навчання, навколо якого повинні об'єднатися науково-технічні і художні дисципліни. Вони намагались розвинути в студентів "широкий архітектурний світогляд і архітектурну інтелігентність": вважали, що кожний студент має своє обличчя і кожний з них, хто вивчає

архітектуру по покликанню, має схильності, про які іноді сам не знає, і уважний викладач повинен це вгадати і допомогти студентам розвинути свої здібності [11].

Педагоги бачили мету архітектурної освіти в набутті студентами вміння вирішувати конкретну архітектурну тему і в формуванні у них професійного мислення, відчуваючи свою відповідальність за інформацію, критику і підготовку майбутніх спеціалістів.

Отже, зміни, які відбувались на архітектурному відділенні з 1921 по 1939 рр., були спрямовані на створення фундаментальної архітектурної освіти, що дозволило створити львівську архітектурну школу зі своїми власними традиціями і своїм власним обличчям.

Час з 1939 р. по кінець 40-х рр. для Галичини був періодом політичних і державних реформувань, з якими були пов'язані надзвичайно суттєві демографічні зміни. Після того, як Галичина була окупована німецькими військами (липень 1941 р.), робота Політехнічного інституту була припинена. В місті на базі закритого інституту працювали так звані Інженерні курси, які повинні були давати знання, але не мали права надавати диплом інженера.

Саме для Львівської вищої школи зміни відбилися в тому, що після війни існувала тільки одна профільююча кафедра – архітектурного проектування, яку очолював проф. І. Багенський.

Матеріальна база архітектурної спеціальності була бідною (війна завдала великих матеріальних збитків). Книги й інші матеріали, які збереглися, були втрачені вже після війни через розпорядження ліквідувати кафедральні бібліотеки.

У таких умовах для архітектурної школи ЛПІ виникла небезпека втратити свої традиції і методологічні постулати, які формувалися поступово, в ході багатолітнього розвитку. Збереження традицій школи стало цілком залежити від педагогів, які вели навчальний процес.

У зв'язку з цим особливе значення мала особистість проф. І. Багенського, який протягом 22 післявоєнних років, до грудня 1966 р., очолював головну профільюючу кафедру архітектурної спеціальності – кафедру архітектурного проектування. Добре знаючи російську мову, звичаї і особливості побуту, І. Багенський не виїхав зі Львова у Польщу, а очолив підготовку архітекторів в нових умовах.

На початку 50-х років проф. І. Багенський підбирає групу архітекторів, які в подальшому стали його помічниками і продовжили його діяльність. Це були: Р. Липка, А. Рудницький, І. Середюк; з часом вони очолили головні навчально-наукові підрозділи, які поступово формували архітектурну школу ЛПІ.

Особливо складний період в діяльності архітектурної школи ЛПІ настав після Всесоюзної наради з будівництва, яка відбулася у Москві наприкінці 1954 р., і відомої постанови від 23.08.1955 р. “Про заходи подальшої індустріалізації, поліпшення якості і зниження вартості будівництва”. Наслідком цієї постанови стало скорочення архітектурних кадрів, а також специфічні вимоги до їх підготовки.

Про викладання курсу “Історія архітектури” у резолюції було сказано: “Великі недоліки є у викладанні курсу історії архітектури. Викладення цього курсу проводиться з точки зору лише художньої оцінки історичних архітектурних форм, тоді як в цьому курсі повинен бути комплексний розгляд всіх основних аспектів архітектури”.

Зважаючи на вищевказане і на способи викладання в архітектурній школі, які склались раніше, І. Багенський розробив методику викладання загальної історії і початків теорії архітектури і радянської архітектури в ЛПІ. В основу викладання цих дисциплін поклав ідею нерозривного зв'язку теорії композиції і історії. Весь фактичний матеріал розглядав як

історичний розвиток типів і засобів композиції різноманітних творів архітектури, починаючи від міста і закінчуючи інтер'єром, пов'язуючи ці дисципліни з архітектурним проектуванням.

Особлива увага зверталася на історичний розвиток будівельно-конструктивних основ архітектури, які більшою мірою визначають характер композиції; вважаючи, що історичні приклади повинні оцінюватись у зрізі вимог сучасності, накреслювали шляхи можливого творчого використання композиційної спадщини. І. Багенський вважав, що при розгляді питань радянської архітектури відповідну увагу слід приділяти засвоєнню прогресивного зарубіжного композиційного і будівельно-конструктивного досвіду, а також доводив, що при вивченні дисциплін не потрібно розпорошуватися на безліч історичних пам'яток і сучасних творів, а потрібно ретельно аналізувати композицію найвидатніших творів архітектури різних епох і країн. Таке компактне викладання цих дисциплін вважалось методично правильним.

Післявоєний період – до початку 70-х років – був часом, коли Львівська архітектурна школа була вимушена тяжко боротися і за своє існування, і за збереження своїх традицій, оскільки декілька разів призупиняли набір студентів на архітектурну спеціальність ЛПІ.

Після Б. Стифеля курс історії архітектури став читати Р. Липка. Він говорив: “Мистецтво архітектури втілює в собі досягнення матеріальної і духовної культури суспільства на сучасному етапі його розвитку, створює штучне середовище існування в певному локальному природньому оточенні. Архітектура цілком відбиває рівень технічних знань і образного мислення людини, властивих для кожної історичної епохи. Спираючись на ці передумови, викладання історії архітектури повинно бути спрямоване на виявлення найбільш характерних, висвітлюючих дану епоху об'ємно-просторових рішень і засобів її архітектурної виразності, відбиваючі основні стильові напрямки в їх історичному розвитку.

Закріплення студентами вивченого матеріалу необхідно супроводжувати виконанням відповідних зарисовок, що повинно сприяти розвитку творчого мислення майбутнього архітектора” [12].

Його кредо підтверджує направленість педагогічних традицій, методологічного досвіду і збереження класичних традицій львівської архітектурної школи.

Дослідження розвитку архітектурної освіти у “Львівській політехніці” дозволило визначити її значення для розвитку якісної архітектури у регіоні.

1. Дані про діяльність Технічної академії у Львові та листування з Галицьким Намісництвом з цього питання. ЦДІАУ. Фонд 178. Опис 4. Од.зб.5.-с. 1-110; Постанова австрійського уряду від 3 лютого 1844р. про перетворення реально-торгової академії у Технічну академію. ЦДІАУ. Фонд 146. Опис 4. Од.зб. 4379. 154; Львівська Технічна Академія. ЛОГА. Фонд Р-120. Опис 6. Од.зб. 92а. С. 1. 2. Rys historyczny jej zalozenia i rozwoju, tudziez stan jej obecny. Skreslil Dr.Wladyslaw Zajaczkowski profesor szkoly politechnicznej. We Lwowie.1894. S.141. 3. Postanowienia i przepisy dla sluchaczow c.k. Szkoły politechnicznej we Lwowie. 1898. 72 s. 4. Julian Zachariewicz. Wiadomosci o pracach architektonicznych w kraju // Czacopisma techniczne. Nr 9. Lwow, 10 maja 1891. S.65. 5. Zabytki sztuki w Polsce. Zdecia wykonane przez cluchaczy wydzialu budownictwa c.k. Szkoły politechnicznej. We Lwowie pod przewodnictwem profesora Juliana Zacharewicza i asystentow. Lwow. 1885. 6. Program. Ces. Krol. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1885-86. XIV. We Lwowie. 1885. S.49; 62. 7. Program. Ces. Krol. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1898-99. XXVII. We Lwowie. 1898. S.48; 62. 8. Program Politechniki lwowskiej na rok akademicki 1920/21 –

1939/40 k.l.-LXVII. *We Lwowie. Nakladem Politechniki lwowskiej. 1920–1939. S. 60-80.*
 9. *Z wystawy rysunkow sluchaczow Politechniki lwowskiej // Czasopismo techniczne Nr.21. Lwow, 10 listop., 1891. S.169.* 10. *Особистий архів Ш.А.Багенського. Фонд 3. Опис 4. 84; 4.27; 4.102.*
 11. *Особистий архів Ш.А. Багенського. Фонд 3. Опис 4. 84; 4.27; 4.102.* 12. *Записано автором 25.03.1996 р. з слів Р.М. Липки.*

УДК 711

Г.П. Петришин

ЗАКОНОМІРНОСТІ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ МІСТОТВОРЕННЯ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ РЕГІОНІ

© Петришин Г.П., 2001

Визначено основні тенденції, закономірності та особливості розвитку мережі міст в ході історичного урбанізаційного процесу у Західній Україні під впливом комплексу факторів, які впливають зі змін у політичній та економічній ситуації у різні історичні періоди.

The main tendencies, laws and peculiarities of development of the city net during the urbanizational process in Western Ukraine were defined under the influence of factors, which follow from the changing political and economic situations in different historical periods.

Зважаючи на обмеження наукових контактів кількох генерацій, Україна з її динамічним урбанізаційним процесом, який перейшов тисячоліття, залишається “terra incognita” для зарубіжних дослідників. В той же час протягом ХХ-го століття у Європі (Відень, Лінц, Мюнстер, Варшава, Краків та інші) сформувались солідні школи містознавства, які обіймають численні споріднені галузі. У цьому контексті стало необхідним проаналізувати та критично порівняти наукові здобутки, особливо у галузі вивчення містотворчого процесу на прикладі західноукраїнського регіону, для якого характерним є континуїтет міського життя. Як об’єктивний інструмент дослідження містотворчого процесу застосовано методику факторного аналізу.

Закономірно, що метою дослідження є виявлення основних передумов, закономірностей та особливостей розвитку мережі міст в ході історичного урбанізаційного процесу у Західній Україні під впливом комплексу факторів, які з’являються внаслідок змін у політичній та економічній ситуації у регіоні у різні історичні періоди.

Досвід дослідження мережі міст України переважно розпорошено у публікаціях історичного та історико-географічного спрямування, де він висвітлюється однобічно, у межах та традиційними методами даної дисципліни. Загальні праці історико-містобудівельного характеру, за окремими винятками, розглядають урбанізаційний процес поверхово, не враховуючи континуїтет міського розвитку і не охоплюють ані вповні територію України, ані її крупні регіони. Як правило, у практиці досліджуються вирвані з контексту окремі міста.

Дослідження містотворчого процесу опирається на ряд важливих понять та визначень, таких як: “дефініція міста та типологія міст;” “мережа міст;” “періодизація урбанізаційного процесу;” “рівень урбанізації;” “містотворчі фактори”.